

ARHIV BOSANSKE KRAJINE
BANJA LUKA

Arhiv Doc. krajine B. Luka
ABK-209-MG-VI/186

LUKIĆ RELJA:

" PRIPREME USTANKA I NAPAD NA LJEŠLJANE"

L E G E N D A:

- 36 stranica kucanog teksta dobivenog iz Muzeja "Kozara" u Prijedoru 11. 6. 1976. godine
- SADRŽAJ SJEĆANJA: konferencija članova KPJ na Šehitlucima ; o radu lješljanske partijske organizacije ; napad NOV-a na rudnik^u Lješljanima; savjetovanje komunista u Bosanskom Novom ; napad na Lješljane i odmazda okupatora;
- PERIOD: 1932-1942.godine
- original u Muzeju "Kozara" u Prijedoru, a kopija u A_hivu Bosanske krajine.

Relja LUKIĆ:

PRIPREME USTANKA I NAPAD NA LJEŠNJANE

Rudnik u Lješljanima otvoren je 1910. i sa manjim prekidom 1928., kada je izgorela separacija, radio je do 1941. Kada sam 1932. počeo raditi u rudniku, sindikalna organizacija je bila obuhvatila većinu radnika, pa smo se mi mladi uključili u organizovan rad i koristili iskustvima starijih. To će imati veliki značaj za kasniji period, kada dolaze štrajkovi i druge aktivnosti radnika. Sjećam se, da smo za našu organizaciju i njen rad isticali neke starije rudare, kao što je drug Stilinović, koji je u rudnik došao iz Hrvatske 1919., i nešto kasnije zbog pokretanja štrajka odveden u bihaćku kulu, u zatvor.

Ovaj rudnik mrkog uglja sada ne postoji. On je prvobitno dane ustanke uništen, tako da poslije nije okupatoru dao ni jedne tone uglja. Poslije rata nije obnavljan, jer se njegovo otvaranje nije isplatilo. Naime, on je za vreme eksploatacije, neplanskim postupcima i bez istraživanja, doveden u stanje premalene rezerve uglja.

Partijska ćelija u rudniku je stvorena početkom 1941., mada je ovdje bilo članova partije koji su primljeni 1940. Stvaranju uslova za partijsku organizaciju, doprineli su i Osman Korabežević, Hajro Kapetanović, Nemanja Vletković i Vukašin Čuk, koji su dolazili u rudnik, naročito krajem 1940. i početkom 1941. da bi pomogli u akcijama koje je sindikat vodio. Naime, Vukašin Čuk je polovinom 1940. stigao iz Francuske, gdje

je bio u logoru kao španski borac, i odmah se uključio u politički život, unoseći u našu ćeliju i rad u rudniku, svežu snagu, političko iskustvo i znanje. Nemanja Vlatković je, kao učitelj u Janju, kod Jajca, često dolazio u Lješljane. Tu mu je živio otac Spaso, gdje je i Nemanja dugo boravio. On je dobro poznao stanje u Lješljanima, i uvijek kada se tu našao, vrijeme je provodio sa nama u sindikalnoj podružnici, radničkoj zadruzi, radničkom domu, objašnjavajući događaje i pomazući u organizovanju akcija.

Aprila 1941. većina članova partije iz naše ćelije pošla je u rat, i već dvadeset dana poslije kapitulacije vratili su se i počeli raditi na svojim radnim mjestima u rudniku. Rad organizacije je nastavljen u novoj situaciji, za koju naša iskustva nisu bila velika. Uspostavili smo vezu sa komitetom u Bosanskom Novom. Među nama su se, kao i uvijek, ponovo našli Nemanja i Vukašin. Počeli smo se brzo povezivati sa naprednijim radnicima i misliti kako da povećamo broj članova partije i kandidata. Stanje u rudniku se izmijenilo. U rudniku je radilo oko 750 radnika. Proizvodnja je iznosila oko 100.000 tona godišnje. Da bi obezbijedili normalnu proizvodnju, okupatorske vlasti su, pored toga što su naoružale nekoliko desetina frankovaca /službenika i radnika/, doveli su i dvadesetak ustaša, koji su počeli patrolirati po rudniku i cestom Dobrljin - Lješljani. Te ustaše su svojim zasjedama, patroliranjem i prijetnjama počele da plaše radnike. Tako su neki radnici izbjegavali da dolaze na posao, bojeći se da će biti uhapšeni kao taoci. Proizvodnja je počela da opada onda kada je okupatoru bilo najviše potrebno da je poveća, pa je direktor rudnika ing. Bernat počeo da interveniše preko radničkih povjere-

nika, pitajući zašto slabi proizvodnja. Prijetio je silom, govoreći da će nas natjerati da redovno dolazimo na posao. Ustaše su, na pojedinim raskrsnicama, upadali među grupe radnika terajući ih na posao, pri čemu bi ponekoga povelili na "saslušanje". U ustaškoj i zandarmerijskoj stanici je gotovo uvijek bilo po nekoliko radnika i seljaka, taoca, koje bi oni poslije izvjesnog vremena puštali, a druge na isti način doveli. Na te postupke smo se žalili direktoru. Tih dana sam se i sam jednog popodneva, idući na posao, našao u pritvoru.

Iako je već tada dodir sa komitetom u okupiranom Bosanskom Novom, bio otežan, mi smo često odlazili na sastanke i dogovore. Sjećam se više takvih sastanaka i dogovora sa Mićom Šurlanom i drugim drugovima. Metali smo kejom pored Une, i pretresali stanje u gradu. Kijemci, ustaše i domobrani otpočeli su proganjanje i klanje Srba. Trebalo je nastaviti partijski rad u takvim uslovima, koji je morao biti intenzivniji nego ranije. Razmišljali smo koji bi komunisti mogli biti prvi proganjeni. Što se tiče lješljanske partijske organizacije, tu smo imali u vidu Čuka, poznatog špenskog borca. Na prvom mjestu bio je zadatak prikupljanja oružja. Tih dana, sve do ustanaka, nijedan sastanak nije održan, a da nije bilo riječi o prikupljanju oružja.

Početkom juna, Mićo mi je saopštio da ćemo ići u Banju Luku na konferenciju, za koju sam i ja predviđen, kao delegat lješljanske partijske organizacije. Sutradan sam o tome obavijestio svoju partijsku organizaciju, posle čega smo održali sastanak na kome smo raspravljali o stanju na području, i govorili o izveštaju koji treba da podnesem kao delegat

ABK	Bos. 10. 11
ABK	

naše organizacije na predviđenom savjetovanju.

Sjećam se našeg razgovora tih dana o tome šta rudnik Lješčljani predstavlja za okupatora, i da pozivanje našeg delegata na sastanak u Banju Luku znači davanje velikog značaja stanju u rudniku i partijskoj organizaciji: koje i kakve su pripreme izvršene za oružane akcije, diverzije, sabotaze i sl. Zajednički smo cijelnili da je stanje na čitavom području dobro, i da stalno raste raspoloženje za davanje i pružanje oružanog otpora okupatoru i njegovim slugama.

Tih dana su ustaše krstarile po rudniku motreći proizvodke radnika, ulazak i izlazak smjena u rudničko okno, i ne sluteći da se među tim, od ugljene prašine, pocrnelim licima nalaze i rudari, koji će se svega nekoliko kilometara dalje naći na sastanku partijske ćelije, grupe aktivista, ili na vezi kojom će primiti zadatak. Direkcija rudnika je svakodnevno strijepila da će opasti proizvodnja, i stalno je tražila izvještaje o iskopanim količinama. Po selima su stizali pozivi pojedinim uglednim seljacima da se jave okupatorskim vlastima. Čitave grupe seljake odvodili su na opravku puteva razderanih njemačkim tenkovima.

Tada smo intenzivno radili na prikupljanju podataka o tome, koji su drugovi, povratkom iz bivše jugoslovenske vojske, posle kapitulacije, donijeli oružje, odijelo ili drugu opremu. U to vrijeme je okupator raspisivao razne okružnice i pozivao na predaju oružja i opreme okupatorskim vlastima. On je prijetio kaznama i represalijama. Međutim, ove prijetnje nisu imale uspjeha. Drugovi iz organizacije stalno su se nalazili po selima. Partijski sastanci su tada bili vrlo česti.

Arhiv Bos. k. ... luka

ABK

Kratko smo se dogovarali, podnosili izvještaje o izvršenim zadacima i primali nove zadatke. Detaljno smo razredili plan našega rada i izvršili zaduženje tako da je svako od nas dobio svoje područje, po nekoliko sela, gdje je imao da radi i za sebe veže što više ljudi. Posebna je pažnja posvećena radu u rudniku, sa rudarima. Radilo se u tri smjene, a rudnik je bio podijeljen na Devetake i Lješljane. Članovi partije i kandidati radili su u raznim smjenama. Nastojali smo da na sastanke dođe što više drugova. Oni koji ne bi mogli biti na sastanku, posle su obavještavani o zaključcima i zadacima. Radnički dom je zaposjela opštinska administracija Ravničke opštine. Ni dom, ni druge prostorije nisu se mogle koristiti za veće sastanke. Zato smo sastanke održavali obično u šumi ili nekom zaseoku sela Devetake i Lješljana.

Iako su okupacijom pojačani teror i prijetnje, iako su po selima počele da krstare ustaške patrole, nama su u selima i rudniku nastali još bolji uslovi u pogledu objavljivanja događaja, rada sa ljudima po selima i vezivanja pojedinaca i grupa za sebe i stavove partije. Koristili smo pretnje okupatora i njegovih vlasti.

Narod se počeo interesovati za situaciju i pitali šta će iz toga da bude. Mi smo ovo koristili, govoreći da se ne predaje oružje, da se ljudi ne prijavljuju okupatorskim vlastima i sl. Oni koji su imali oružje i odijela, počeli su oružje sakrivati, a odijela farbati i prekrajati.

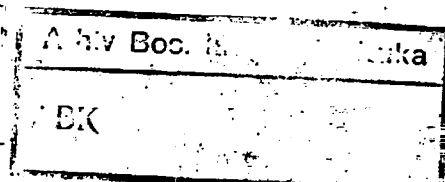
Jednog popodneva došao mi je Dragoljub Škondrić i saopštio kada krećemo u Banju Luku. Rekao je da i on ide kao delegat Blagajske partijske organizacije. Naši susreti su bili

A. H. V. Bos. I.	Luka
BK	

česti, i uvijek radosni, jer smo razgovarali o tome kako rade partijske organizacije. Posebno sam se radovao što i on ide na taj sastanak. Počeli smo zajedno razmišljati o stanju na području Blagajske i Lješljanske partijske organizacije, i šta ćemo iznijeti u svom izvještaju. Stanje se donekle razlikovalo u Blagaju i Lješljanima. Naime, Blagaj je naseljen muslimanskim življem, pa je kod srpskog stanovništva susjednih sela bilo nepovjerenja prema Muslimanima, a bilo je i takvih koji su sve Muslimane vidjeli kao ustaše. Sjećam se naših dogovora o tome kako se treba postaviti da se ne dozvoli raspirivanje vjerske mržnje. Uporno se radilo da se onemogući propaganda neprijatelje koja je išla za tim da se raspiruje vjerska mržnja.

Miće i Ljuban su se već bili dogovorili na koji način ćemo putovati u Banju Luku. Rano ujutro sam stigao na željezničku stanicu Blagaj i po dogovoru ušao u treći vagon od lokomotive. U njemu sam našao Miću, a zatim je kasnije iz drugog vagona ušao Ljuban. U Banju Luku smo stigli prije podne, a zatim jedan za drugim, u određenom rastojanju krenuli ulicom prema Vrbasu.

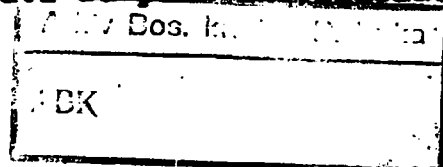
Idući prema mostu preko Vrbasa, bio sam na jednom mjestu zadržan od policije. Tražili su ličnu kartu. Poslije listanja po bloku legitimacija mi je vraćena, pa sam brzo produžio da ne bih izgubio vezu. Išli smo do kafane, koja se, mislim, zvala "Šipsi". Tu je čekala veza. Od ove kafane, na velikom odstojanju, krenuli smo preko Vrbasa, a zatim kroz neke šljivike i uzanom stazom do šumareve kuće na Šehitlucima. Poslije kraćeg zadržavanja u šumici oko kuće, počela je konferencija u jednoj sobi. Bilo nas je oko petnaest. Osim Miće i Ljubana,

poznavao sam i Čemana Karabegovića, koji je dolazio ranije u rudnik Lješljane, radi stvaranja naše partijske organizacije, i još dva druga sa kojima sam se sretao u Novom, ali im nisam znao imena. Konferencijom je rukovodio Djuro Pucar, kojeg sam tada upoznao. On je izložio situaciju i govorio o zadacima partije na pripremanu za oružani ustanak.

Većina delegata je diskutovala. Govorilo se o jačanju partijske organizacije u pojedinim mjestima. Drug Pucar je tražio da se govori o tome: koliko se sakupilo oružja, koliko ima ljudi spremnih da na znak podju od kuće u oružane odrede.

Ja sam iznio stanje u Lješljanima i okolnim selima. Evo nekih sjećanja: koliko je god zaoštavanje političke situacije 1939. i 1940. nagoveštavalo prepast stare Jugoslavije, ipak je samo okupacija, i sve ono što je sa njom i sa propašću Jugoslavije došlo, pokazala ljudima pravo stanje. Jedan broj ljudi, koji su bili vojni obveznici, nije se vratio kućama, i nije se znalo šta je sa njima./Neki se ni posle rata neće vratiti./ Život stotina radnika sa sela, u pogledu snabdjevanja, bio je vezan za Bosanski Novi, preko Blagaja, Svodne, Petkovca i Dobrljina, kuda su išle ceste i željeznička pruga, pod kontrolom okupatora. To je dovodilo stanovništvo u položaj, da bude pritvoreno kao taoci, i da pojedinci budu okarakterisani kao ljudi koji se vrte oko okupatorske vlasti. Tome je pogodovala i činjenica da je bilo pojedinaca iz redova muslimanskog i katoličkog življa, koji su se ispoljili kao ustaše, pa su Srbi gledali na sve Muslimane i Hrvate kao da su ustaše. Takva politička klima stvarala se naročito u selima Poljavnice, Ravnice, Bojište, Petkovac, Mazić i drugim, koja su bila izložena ispadima patrola neprijateljske vojske. ~~Slati su pozivi seljacima~~

da se jave okupatorskim vlastima. Oni su se počeli obraćati nama pitanjem šta da rade. Tako je polovinom maja, dok smo išli sa posla prema kući Stojana Vučenovića, pred nas izbio Dušan Kostadinović /gazde Pere/, to je bio sin čuvenog kulaka, pa nas je čudilo šta on traži. "Kuda ti, gazda Dušane", pitali smo ga? "Stari mi je pozvan da se odmah javi vlastima u Bosanski Novi" - reče nam, "pa sam pošao da vas pitam šta da radim? Ako nas pitaš i slušaš, onda ti savjetujemo da se niko ne treba javljati okupatorskim vlastima, jer mi tu vlast ne priznamo. Nikakvi pozivi te vlasti za nas ne važe. Treba se sklanjati u šumu, dalje od vlasti". Išli smo njivama prema selu Velika Zuljevica, a Dušan je bio sa nama. Obašnjevali smo situaciju. Seljaci su ponegdje orali, i zastajući, stupali u razgovor sa nama. Takve slike su se tih dana i nedjelja stalno ponavljale, i u selima Devetaci, Prusci, Svodna, Zuljevica, Vodičevo i drugim. To su bili i sadržaji naših razgovora na partijskim sastancima. Slučaj sa Dušanom Kostadinovićem govori kako je brzo rastao ugled partije u masama. On nas je opominjao da šire gledamo na ponašanje i raspoloženje ljudi bez obzira na njihov socijalni i materijalni položaj. Ugled komunista i naprednih radnika rastao je i time što su oni bili bolje informisani, i znali tumačiti događaje i situaciju. Osim toga, mnogi su među radnicima, i u selima, stekli ugled kao oprobani borci u sindikalnom radu, voleći akcije za bolji položaj rudara. Na-lazeći se u prvim redovima otpora okupatoru i stalno sa narodom, brzo je rastao uticaj komunista i partije. Međutim, bilo je i takvih, seljaka naročito, koji su tražili da čuju šta sve o tome što mi radimo misle ugledniji seljaci, i stariji ljudi,

Arhiv Dos. krajine B. Luka

ABK

i kakvu oni podršku daju našim ancijama. Uvidjajući to zaključili smo, da smelije idemo na šire skupove radnika koji rade u raznim smjenama, a i na šire skupove po selima. Takve sastanke su održavali drugovi Gojko Šurlan, Lazo Desnice i Djudja Tramošljanin, sa grupama radnika koji su radili u Devetecima, i seljacima okolnih sela, a mi ostali članovi partije u Mješljanima i drugim selima.

Sve je to bilo prisutno kada sam govorio o radu Mješljanske partijske organizacije. Predsedavajući Djuro Pucar, tražio je da se iznosi koliko smo prikupili pušaka, eksploziva i kako objašnjavamo rudarima i narodu situaciju, kako ih pripremamo za borbu. Vidio sam da tu nema mjesta frazama, i da treba govoriti konkretno. Bila je kritikovano naša partijska organizacija što je dozvolila da Vukašin Čuk^{1/} bude uhapšen i odveden u logor. Dobili smo zadatak da ga pokušamo osloboditi. Iza mene je govorio Dragoljub Kondrić. Iznosio je šta je učinjeno u blagajskoj partijskoj organizaciji. Govorio je o štrajku blagajskih radnika, koji je upravo bio te zime, i koji je ostavio veliki pozitivni uticaj i borbena raspoloženje radnika.

Diskusija je bila vrlo živa. Osman Karabegović je detaljno razlagao zadatke koji stoje pred komunistima. Bilo je riječi o radu na selu, sprečavanju poljačke, skrivanju žita od okupatora, smjelijem prijemu novih članova u partiju itd.

Konferencija je završena poslije podne, a zatim smo ručali i po jedan ili dvojica krenuli pošumljenim stazama prema gradu. Nas trojicu je u gradu razmestio na spavanje Slobodan

1/ Vukašin Čuk je bio španski borac. Tamo je otišao kao student prava. Medju prvim je odveden u logor u Kostajnicu, od strane okupatorskih vlasti; tu je bio oko tri nedjelje, a zatim je prebačen u Koprivnicu, gdje je navodno strijeljan.

Arhiv Doc. kraljevo B. Luka

ABK

Kokan. Kod nje, sam sa Mićom Šurlanom prenoćio. On se u to vrijeme vratio iz Sovjetskog Saveza. Te noći sam prvi put slušao oševica, koji nam je pričao o svojim utiscima iz prve zemlje socijalizma.

Sva trojica smo se sutradan vratili istim vozom do Blagaja, posle smo se razišli na zadatke oko prenošenja zaključaka. Odmah sam podnio izvještaj organizaciji i govorio o savjetovanju. Dogovorili smo se o daljim zadacima. Zaključili smo da smjelije idemo na prijem novih članova u Partiju, da odabiramo nove kandidate.

Odmah smo počeli sa primanjem novih kandidata, tako da smo za mjesec i po dana, do početka ustanka, povećali broj kandidata na 15. Svaki član partije je imao po nekoliko kandidata sa kojima je radio i bio stalno povezan. U mojoj grupi su bili: Simo Ivanović, Rajko Ivanović, Djuro Milošević i Lavle Oljača. Gojko Šurlan je radio sa kandidatima: Brankom Nikolićem, Milanom Stanićem i Dragecom Presečaninom. Svoje grupe su imali i članovi partije Mikan Šurlan, Lazo Desnica i Djudja Tramošljanin. Medjusobno smo mijenjali partijsku literaturu, letke i drugi materijal, koji smo sa kandidatima čitali.

Poslije savjetovanja na Jehitlucima, više smo radili oko prikupljanja oružja, municije, iznošenja i skrivanja eksploziva itd. Počeli smo raditi na tome da oslobodimo Vukašina Čuka, koji je bio u logoru, u Kostajnici. U pripremama za njegovo izvlačenje iz logora, nama je počeo da pomaže dr Jovo Bjelić, ljekar u "Šipadu", u Dobrljinu. Jovo je koristio vezu sa nekim svojim prijateljima u Kostajnici. Stvar je bila dobro pošla, ali je Vukašin u međuvremenu prebačen u Koprivnicu, u tamošnji logor. To nam je stvar komplikovalo.

Radili smo se u
 1942. god. krajino B. Luka
 /EK/

teškoj situaciji. Naša iskustva u tom poslu bile su mala, a nedostajalo je i hrabrosti da se nešto preduzme, u uslovima prisustva okupatorske vlasti. Međutim, trebalo je brzo raditi, pa smo se, radeći druge poslove, na taj zadatak stalno vraćali. Kako je Nemanja Vlatković često kod nas dolazio iz Jajca, on nam je otkrio mogućnost veze sa Ćukom u Koprivnici. Rekao je da njegov otac ima rodbinu u Koprivnici, i da preko nje nešto pokušamo. To je prihvaćeno, ali je trebalo naći ličnost koju ćemo tamo poslati. Odlučili smo da taj zadatak damo Boži Mlinariću. On je radio kod Spase Vlatkovića, kao trgovački pomoćnik, bio je živ i temperamentan. On će prvog dana ustanka otići u partizane, boriće se čitavo vrijeme rata, imati uspjeha i padova, od komandira voda do komandanta bataljona, da bi iz rata izašao kao komandant konjičkog divizionu. Božo je prihvatio da ide u Koprivnicu; spremili smo pismo i paket za Vukadžina. Poslije povratka Božo nas je izvjestio da je preko predviđene veze, sve ovo uručio, ali nisu postojali nikakvi izgledi da se nešto učini u cilju njegovog oslobođenja. Vrijeme je tako brzo prolazilo, situacija se menjala iz dana u dan, otpočeo je njemački napad na SSSR, i mogućnost da se šta u tom smislu preduzme nije više postojala.

Koliko se sjećam, bila je nedjelja 22. juna, kada smo se po dogovoru trebali sastati sa drugom iz komiteta Bosanski Novi. Sastanak je ugovoren na obali Sane, na kilometar iznad željezničkog mosta. Meni i Ljubanu Skondriću je taj drug trebalo da prenese direktive. Na ugovorenom mjestu nas je sačekao Smajo Ibrahimbegović. Sa njim smo se dobro poznavali. To je bio dobar aktivista /kasnije postaje izdjanik i strijeljan je

Arh. Doc. brojine B. Luka

ADK

od strane partizana/. Čim smo se susreli, on nam reče da su Nijemci napali SSSR. Iako se to moglo očekivati, bili smo iznenadjeni tom vijestima. Tako je naš razgovor dopunjen nepredviđenim dnevnim redom. Prodiskutovali smo i o tome događaju, i dogovorili se da odmah održimo sastanak svojih organizacija i objasnimo radnicima novonastalu situaciju. Trebalo je pojačati rad po selima i objašnjavati da se ugledniji seljaci, koji su bili pozivani za taoce, ne odazivaju vlastima. Uticaj partije sve više je rastao. Po pojedinim šumarcima i u prikrajcima, sakupljale su se grupe seljaka i razgovarale o tome šta da učine. Ustaše su počele da vrše ispade u selima - počelo je odvođenje taoaca, koji su trebali da garantuju živote okupatorskih vojnika. Na desetine seljaka je pozivano i odvođeno na kuluk, radi opravke puteva i željezničke pruge, između Dobrljina i Bosanskog Novog, Blagaja i Svodne. Ceste su bile razrované od kretanja nemačkih tenkova i motornih vozila. Na tim akcijama su pojedini seljaci, a naročito omladinci, bježali, pa smo ih počeli okupljati i pripremati da stupe u grupe i odrede, radi zaštite sela od poljačke, a kasnije za oružanu borbu. Seljaci su počeli da prave skloništa po selima, za porodicu i hranu. Pozivanjem seljaka na kuluk, okupatorske vlasti su htjele da, pored rada, drže na okupu veće grupe seljaka, neku vrstu taoaca, jer su već bili otpočeli napadi na okupatorske vojnike i oficire. Traženi su i odvođeni naročito ljudi, koji su uspjeli da se vrate iz stare jugoslovenske vojske, i donesu oružje i opremu. U narodu se brzo proćuo glas, o hapšenju građana u Irijedoru, i oko njega, i o strijeljanju većeg broja taoaca u Sanskom Mostu, zbog napada na njemački

A.B.K. Don. krajina B. Luka

ABK

kamion.

Početak jula mi je saopšteno da sam određen za vojnog povjerenika, za pripremu i dizanje ustanka u rudniku Lješljani i okolnim selima. Trebalo je povezati rudare koji su radili u rudniku, a stanovali po selima, simpatizere partije, i druge, sa kojima se do tada vodio razgovor o dizanju ustanka, o sakupljanju oružja, municije itd. Ust. še su se u rudniku pojačavale. Njihov je broj narastao na oko 60, sa dva puškomi-traljca. No, oni su se sve više orijentisali na područje samog rudnika. Ovo su činili zbog toga što je dirkcija na taj način htjela da kontroliše radnike i vrši pritisak da ih što više dolazi na posao. Na prozivkama rudarskih smjena uvijek je bio prisutan poneki ustaša. Međutim, u selima je bilo drukčije. Uz potrebnu budnost, mogli smo se sastajati i u većim grupama.

U selima je postojalo sve življe, borbeno raspoloženje sve je više raslo. Seljaci su pitali šta da rade, ukoliko naiđu ustaše ili druge okupatorske snage, da po selima pljačkaju ili kupe teoce. Govorili smo im da se sklanjaju u šume i da se nikom ne javljaju, da pripremaju oružje i čekaju dok im damo znak za oružani otpor. Da je već unapred postojalo borbene raspoloženje kod naroda govori i to, da smo za nekoliko časova 30. i 31. jula uspjeli sakupiti nekoliko stotina ljudi, koji su 31. jula iz raznih pravaca krenuli u napad na rudnik Lješljane, koji je te noći do temelja razrušen. Ta činjenica, kao i svest kojom su rudari išli da poruše rudnik i tako ostanu bez osnovnih sredstava za život, govori kakav je uticaj partije. Pre napada na rudnik, i u toku priprema, pred nas se, pored ostalog postavilo i pitanje šta raditi sa porodicama rudara

A. H. D. krajno B. Luka

ABK

koji su stanovali u - koloniji - rudnika i bili u glavnom sa strane. U pripremama za napad na rudnik bilo je predviđeno da se porodice rudara koje su bile stalno nastanjene u koloniji rudnika, smjeste i ishranjaju po selima. Takvih je u rudniku bilo preko stotinu. Po ovom planu, dio porodica je pre napada bio izvučen u sela.

Radi povezivanja pojedinaca koji su izvršavali zadatke, dobijene od partijske organizacije ili od vojnih povjerenika, kao i objašnjavanja situacije i organizovanje priprema - početkom jula smo sazvali sastanak, koji je održan u Šurlanskom gaju, između rakovačkog groblja i devetačke škole. To je bio prvi širi sastanak takve vrste, koji je pripremila lješljanska partijska organizacija. Na pripremi toga sastanka radili su svi članovi partije i kandidati. Svaki je na taj sastanak trebalo da dovede što više rudara i seljaka - simpatizera, kao i drugih ljudi sa kojima se već razgovaralo, i koji su bili raspoloženi za borbu protiv okupatora, ili da nas pomazu. Taj sastanak je trebalo da pokaže naš uticaj i pravu snagu našeg zamišljenog oružanog odreda, kojega smo imali zadatak da pripremimo. Prisustvovalo je oko 50 ljudi; na tome smo sastanku pročitali nekoliko letaka. Još nismo bili dobili proglaš CK KPJ na ustanak, ali znajući za stav partije i opšti poziv, na sastanku smo govorili i o tome. Objašnjavali smo situaciju i govorili o pripremama za ustanak. Organizacija sastanka, disciplina, interesovanje za događaje i drugo - nama je u partijskoj organizaciji ulilo novu snagu, i dalo podstrek da brže nastavimo pripreme. Gato je ovaj sastanak imao i širi politički značaj. Naime, članovi partije, kandidati i

Amir Đorđević B. Luka

ABK

drugi aktivisti, uglavnom su bili rudari i mlađji ljudi. To se u opštoj političkoj aktivnosti počelo primjećivati. Tako su seljaci, kada bi se sa njima razgovaralo o potrebi oružane borbe, o mogućnostima davanja otpora i sl., pitali ko stoji na čelu toga pokreta, koliko ima onih koji su služili vojsku, ima li uglednih seljaka itd. To je bio znak, da ljudi vode računa ko je na čelu borbe. Poslije sastanka ljudi su nam počeli prijavljivati oružje. Sjećam se sastanaka, na kojima smo pretresali pojedince, čijehili njihovo raspoloženje i nagađjali da li on ima oružje ili nema. Tako bi se neki od nas prijećao, da li je kod nekog, na svadbi, narodnom zboru i sl., vidio pištolj - pa bismo upućivali prijatelje da to ispituju i sl. Pojedinci su se ustručavali da kažu da posjeduju oružje, ali bi u razgovoru o potrebi otpora okupatoru govorili: "Samo da počne, biće oružje", i sl.

Situacija se sve više zaoštravala. Očigledno je da će ubrzo morati da bukne ustanak. Iz komiteta Bosanski Novi sve češće smo dobijali zadatke, morali podnositi izvještaje o stanju i pripremama. Očekivao se trenutak kada će početi borbi.

Dvadeset i sedmog jula sam pozvan na sastanak u Bosanski Novi. U kuću Miće Šurlana sam došao kroz bašte iza ciglane. Na sastanku su bili Josip Mažer - "Šoša", Mičo Šurlan, Zajko Dizdarević, Milan Ličina, Ljuban Skondrić, Joka Ignjatija i Relja Lukić.

Šoša je stigao u Bosanski Novi iz Orlovača, kod Trjedora gdje je održan sastanak na kome je on rasporedjen na naš kraj. Njega je Ljuban Skondrić sačekao na stanici u Svodni i došao sa njim. Silo mi je čudno, kada sam se našao u kući

Mičo Burlans, da se ovakav sastanak održava u njegovoj kući, kada je Mičo kompromitovan i progonjen, a pogotovo kada sam i njega vidio na tom sastanku, jer on je već prije mjesec dana izbjegao od progonjenja u Novsku planinu. U stvari, Mičo se u noći pre toga, uvukao u grad, i tako prisustvovao sastanku. Drugovi iz sreskog komiteta izabrali su tu kuću, pred nosom policije i po danu, jer su osjeđalida će to biti najbolja obmana okupatoru i njegovoj policiji. Inače, Mičo je sa Bošom ostao u kući još dva dana, dok nisu izvedeni ka Lješljanima.

Boša nam je saopštio da je došao da bi rukovodio pripremanama za ustanak, i oruženim akcijama, koje treba da počnu. Dnevni red sastanka, bio je: pripreme za ustanak. Poznao sam ga sa savjetovanja, sa Benitluka, i misleći o tome sastanku i njegovoj diskusiji slušao sam sada kako je govorio, sjedeći razdriježne košulje. Govorio je o tome kakve je grupe potrebno stvoriti. Razmišljao sam, i nisam vjerovao, da se počinje da ostvaruje ono što smo govorili na Benitlucima.

Na sastanku sam podnio izvještaj o toku priprema, na Ravničkoj opštini, a posebno u rudniku, što je Bošu i u detaljima interesovalo. Svi smo se saglasili da je rudnik, po značaju, za okupatora jedan od najvažnijih objekata, na koji treba u prvom redu napasti. Naime, iako je on već do tada bio posjednut sa oko 60 ustaša i imao jaku žandarmerijsku stanicu, on je sedam kilometara udaljen od željezničke pruge i žičarom se uglavlj prevozi iz Lješljana u Dobrljin, pa je moguće rušiti piramide i druge objekte, i tako sprečavati prevoz uglja. Izvještio sam da raspoloženo sa 6 vojničkih pušaka, nekoliko lovačkih pušaka i pet pištolja. Bili smo sigurni u još toliko

A. P. Doc. krajine B. Luka

ABK

pušaka, jer su nam ljudi obećali ako zatreba. Isto tako smo imali više od 100 kilograma eksploziva, i potrebni broj štapina i kapisli.

Ove oružje je podijeljeno u grupe, koje su dobile nazive: Lješljanska, Devetačka, Svodjanska, Žuljevačka i Prusačka. One su gotovo stalno na okupu, ili su tako povezane, da se lako mogu sakupiti. Bile su vezane za vojne povjerenike, i to: Lješljanska za Relju Lukića, Žuljevačka za Simu Ivanovića, Svodjanska za Lazu Desnicu, Devetačka i Prusačka za Gojka Čurlana. Sve to, sa još mnogo detalja, iznio sam na sastanku.

Sastanak je završen u mrak toga dana. Na njemu je zaključeno, da se ubrzaju pripreme oružanih grupa i što prije otpočnu napadi na rudnik, rušenjem postrojenja i ometanjem proizvodnje uglja.

Da bi se Boša i Mičo Čurlan, koji su se krili od okupatorskih vlasti, prebacili na područje oko Lješljana, dogovorili smo se da dodjem po njih za dva dana u Bosanski Novi. Trebalo je da ih u zoru sačekam na obali Sane, u kukuruzima između pješačkog i željezničkog mosta na Sani, gdje bi se oni čamcem prebacili.

Te noći, između 29. i 30. jula, pala je kiša. Po rosi sam se, pre zore, spustio niz Bojštansku kosu, pored kuća, a zatim kroz kukuruz, došao na određeno mjesto. Zajko Dizdarević je na tom sastanku dobio zadatak, da Bošu i Miču čamcem preveze preko Sane. Međutim, čamac se nije mogao lako pronaći. To je neposredno uz sami grad; zato se od toga kasnije odustalo, pa su oni išli preko mosta. Bilo je predviđeno da pucaju na stražara, ukoliko bi im ometao prelaz, tražio legitimacije

A.B.K. Dob. krajno B. Luka

ABK

i sl. O promjeni te odluke ja nisam obaviješten, pa sam bio u neizvjesnosti. Osmatrajući na sve strane, primjetio sam da idu preko mosta, kada se već razdanilo. Uhvatio me je strah. Na njihov prelaz preko mosta nisam pomišljao, pa sam stalno gledao na surotnu stranu - obalu Šane i osmatrao rijeku da bih ugledao čamac. Neiskusan, razmišljao sam šta će se sada desiti i šta da radim. Međutim, oni su sa pištoljima u džepovima, pored stražara prošli bez ometanja. Usput su mu rekli da idu na željezničku stanicu. Čim su se primakli, počeo sam drnati stabljike kukuruza, da bih im se javio. Kada smo se sastali, požurili smo prema šumi. Ouhvativši se šume, počeli smo razgovor. Pitali su me šta bih radio, da su oni zapucali na stražara ili stražar na njih. Tako smo se u razgovoru, na mom prvom partizanskom zadatku, saglasili da ne ide uvijek sve baš onako kako se dogovori, ali eto zadatak smo izvršili i na drugi način, što je najvažnije. Pričali smo o tome, kako teku pripreme za napad na rudnik. U to vrijeme je već minirano jedno okno u rudniku. To je učinila Lješljanka i Devetačka grupa - eksplozivom je miniran šaht iznad tzv. "Jožefova stolna".

Išli smo šumom, uz bojišta, prema Krivoj glavici. Poslije podne smo stigli do Prusaca, i smjestili se u Tramošljaninom gaju, iznad Agina polja. Počeli smo razgovore o sprovođenju zaključaka sa savjetovanja u Bosanskom Novom, na kome je zaključeno: da se odmah okupe svi naoružani borci i da se stvori odred čiji bi komandant bio Milorad Stijatović, kandidat za člana Partije Blagajske partijske organizacije i rezervni oficir, a za političkog komesara je određen Ničo Čurlan. Takođe je

A. H. Doc. krajno B. Luka

ABK

saključeno, da treba da se povezano sa komunistima iz Dobrljina, Blagaja, i Svozne, i da uspostavimo vezu sa drugovima u knež polju, i drugovima koji su počeli izlaziti iz prijedora u okolna selu. Već su bile stvorene gerilske grupe u Brezičanima, Ahmetovcima, Vodičevu, Kuljenima i nekim drugim selima. Toga časa, 28. jula, počeo je Boša rukovođenje pripremana za oruzanu borbu, odnosno napad na Lješljane. Veze su počele raditi na svim stranama. Kuriri su upućeni po Dušana Kisiraču, koji se tada nalazio u Pastirevu više Dobrljina, a Ljuban Skondrić, koji je te večeri stigao kod nas, pošao je po Milorada Hijatovića i Ljubana Kantara.

Boša je tražio da Milorad što prije dođe, jer nije bio siguran da mu je saopštena odluka da je određen za komandira čete - odnosno odreda, za koji su se borci već počeli prikupljati. Tu su se nama našli: Lazo Desnica, Gojko Čurlan, Djudja Framošljanin i još nekoliko članova lješljanske partijske organizacije. Sjedili su pod hrastovima, sa puškama u ruci, čekajući naredjenja. Dok se među nama vrši podjela zadatka, u hladovini hrastova sjedi grupa sa Lazom Babićem, koji je već otišao u šumu i ne vraća se kući, a u crno ofarbanj vojničkoj uniformi, sjedi i čisti zatvarač svoga karabina, očigledno čekajući naredjenje kuda da krene.

Na sastanku toga popodneva, svaki od nas je dobio određene zadatke. Svi smo shvatili da od tog časa treba izvršavati Bošina naredjenja. Taj dan je prošao u prikupljanju podataka o stanju u rudniku, u stvari o tome šta radi i proizvodi neprijatelj.

A. M. Dob. krajine B. Luka

ABK

U rudniku, Lješljanskom i Devetačkom, situacija je postala napeta. Veliki dio radnika je radi lične bezbjednosti prestao da dolazi na posao. Grupe radnika su se prikriveno privlačile u neposrednu blizinu rudnika, osmatrale stanje u naselju, šta rade i kuda se kreću ustaše itd. Dobijeni su podaci, da je toga dana u Lješljanje, cestom iz Dobrljina, pristiglo desetak ustaša, i da su ustaše i žandarmi zalazili u okolne zaseoke i odveli nekoliko seljaka.

Na sastanku je odlučeno da ja sutradan, tj. 30. jula ponovo idem u Bosanski Novi, i donesem nekoliko sekcija, nešto sanitetskog materijala i 5 komada bombi, i još neke stvari, i da se istovremeno povežem sa sreskim komitetom i podnesem izvještaj o Bošinom i Mićinom izlasku. Rano ujutro sam krenuo u Novi preko Blagaja, gdje je prvo trebalo da nadjem Djuru Radmana, člana Blagajske partijske ćelije. Trebalo je da mu prenesem neke zadatke. Djuro me obavijestio o tome da je dva dana ranije kamion ustaša iz Bosanskog Novog jurio cestom prema Svodnoj. U Novom se saznalo da su tu Boša i Mićo, i da su napustili grad. Nastala je potjera za njima. Neko ih je primijetio ono jutro, kada su izašli, i obavijestio ustašku vlast. Kamion ustaša je u Blagaju tražio tri čovjeka, među kojima jednog u kožnom kaputu /Bošu/. Djuro me savjetovao da ne idem u Novi, jer se tamo stanje pogoršalo, ali zadatak sam morao izvršiti. Obukao sam Djurino odijelo, i vozom pošao u Novi. I toga puta sam imao sreću i zadatak sam uspješno završio. Jedino bombe nisam uspio da iznesem, jer je osoba kod koje su bile u toku noći, bojeći se pretresa, bacila bombe u jamu.

Stigle su vijesti u Knež Polje i Podkozarje o ustanku oko Drvara. Pričalo se o zarobljavanju velike količine oružja,

municije i druge opreme. Govorilo se kako su Drvarčani upu-
tili kolima puške na Kozaru, da ih treba prihvatiti, poći u
borbu i sl. Ove su vijesti još više uticale da se borbena ras-
položcnje poveća i narod diže na noge, pogotovo kada smo 31.
jula ujutro, saznalida je u Knež-Polju planula prva ustanička
puška. Ali i okupatorske vlasti su saznale da se priprema na-
pad i ustansk. Da bi osujetili ustanike, oni su po selima kupili
odrasle ljude i omladinu, i odvodili na kuluk za opravku puteva.
Počela su hapšenja uglednijih seljaka i onih za koje se pret-
postavljalo da mogu da se "odmetnu" u šumu. Ovi su postajali
taoci. Iako se tih dana u Dobrljinu, u žandarmerijskoj stanici
nalazilo oko 30 seljaka i radnika iz pilane i rudnika. U Lje-
šljanima su 31. jula ustaše počele da hapse taoce, koje su za-
tverali u staru baraku. Među taocima su bili: Spaso Vlatković,
Djuro Šurlan /crni/, Petar Šurlan, Nikan Šurlan, Djudja Šurlan
i drugi. Ustaše su ranije dovodile kao taoce samo ugledne se-
ljake, međjutim, toga dana počeli su privoditi sve koje su za-
tekli na putevima i njivama, i u baštama.

Hapšenje je uslijedilo kao odgovor na bežanje sa kulu-
ka, i što je na posao došao mali broj radnika /iz popodnevnog
sujene je došlo svega 50 rudara, najviše onih iz kolonije, koji
su tu stanovili i bili pod kontrolom okupatorske vlasti i us-
taša/. Ustaše su obavještene, a i sami su prizijetili po kol-
nim brdima okupljene grupe naroda.

Dani su tako proticali u borbenom raspoloženju, na či-
tavom području Kostajnice, Dobrljina, Ravničke opštine, Lješ-
ljana, Svodne i Grabznice, sve do Prijedora. Iz tih sela je
bilo preko hiljadu radnika, zaposlenih u rudniku Lješljani, pi-

A. B. D. krajno B. Luka

ABK

lani u Dobrljinu i gipsari u Blagaju i Petkovcu. Oni su gotovo svi bili organizovani u UNSU, do nje ovog raspustanja. U štrajkovima i drugim oblicima borbe za svoja prava, oni su stekli iskustvo.

Mnogi radnici su još maja mjeseca, kada je partijska organizacija dala direktivu za sakupljanje oružja i opreme, počeli stvarati rezervu eksploziva. Rudari su iznosili eksploziv, koji su predavali na određeno mjesto. Tako smo od početka ustanka imali dovoljne količine eksploziva, za diverzije i rušenja, koja smo bili predvidjeli. Eksploziv su među prvima počeli da iznose: Gojko Šurlan, Lazo Desnica, Mikan Šurlan, Djuran Milošević, Mirko Graonić, Mladjen Graonić, Simo Batar i drugi. Količina eksploziva je iznesena za kamenoloma, kojim je rukovodio Ilija Šurlan. On je trebovao veće količine eksploziva nego što su bile potrebne, pa je višak iznošen u naša skladišta.

Ovdje nije moguće iznositi niz štrajkova, koje su radnici vodili, naročito od 1935., u kojima su se kalili borci koji su tih prvih dana ustanka na čelu gerilskih grupa. Tako su Lazo Desnica, Branko Vuković, Mikan Šurlan, Milen Jelisavac i drugi, koji su 1939. bili članovi radničke delegacije, i išli u Zagreb, na pregovore sa poslodavcima, u ime radnika koji su štrajkovali dvadeset dana, sada bili prvoborci gerilskih grupa i organizatori prvih borbi.

O učešću radničke klase u ustanku u nepodu na Lješljane, i kasnije u stvaranju prvih četa i odreda na širem području Kozare govori i to da u svim jedinicama, koje su nastajale i stvarane u Kozari na Balju, Karanu i drugim mjestima, nije bilo komande bez rudara i drugih radnika, na rukovodećim položajima. Isto tako su oni sačinjavali jezgro boračkog sastava.

amo u prvoj četi, koja je sa Bošom, posle napada na Lješljane i razbijanja fronta, krenula na Kozaru, bilo je oko 20 rudara, od oko 100 boraca ukupno.

Ovo treba istaći zato što, u dosadašnjim zapisima o početku ustanka i borbama na Kozari, nije dovoljno isticano učesće lješljanskih rudara i drugih radnika, u ustanku i kasnije, u borbi. ponekada se ovo i zaboravljalo, pa se isticalo, kako su se većinom seljaci iz okolnih sela okupili i krenuli u napad na Lješljane. Međutim, treba istaći da je, ^{od} oko 700 rudara koliko ih je tada radilo u rudniku, svega 50 došlo na posao u popodnevnu smjenu 31. jula i to većinom onih koji su stanovali po barakama i rudniku sa svojim familijama, i koji nisu mogli izbjeći kontrolu ustaša. Isto tako je i prethodnih nekoliko dana, na posao dolazila svega trećina radnika. Svi ostali su prihvatili direktivu i prestali dolaziti na posao.

31. jula, u selima od Kostajnice do Irjedora, vijencom preko Pastireva, Brusaca, Beržičana i Grabašnice, okupila se masa ljudi, medju kojima su i rudari sa rudarskim sjekirama i krampovima, i seljaci sa vilama, kosama itd. Bilo je i nekoliko pušaka. Na ovaj način su štićena sela od upada ustaša i odvođenja ljudi na kulak i za taoce. Sela su tako štićena od pljačke. To je dovelo do napada na Kostajnicu, Dobrljin, Lješljane i svodnu. Iako je napad na rudnik, u cilju diverzija i sabotaza - bio predviđen za nekoliko dana kasnije nismo ga mogli odgadjeti za predviđeno vrijeme. Zato se Boša, i ostali koji smo se toga dana nalazili sa njim, premjestio na pošumljenu glavicu iznad Agina Polja. Sa ove glavice se daleko vidjelo i moglo se osmatrati naselje rudnika.

A.M. Don. krajine B. Luka

ABK

U toj šumi je 31. jula ujutro, završen sastanak koji je započeo 30. jula poslije podne. Naime, 30. jula popodne, oko 18.00 su bili okupljeni drugovi: Mićo Burlan, Milorad Mijatović, Dušan Misirača, Lazo Desnica, Gojko Burlan, Dragoljub Skondrić, Ljuban Kantar, Lazo Babić, Djura Tramošljanin i Relja Lukić. Trebalo je sagledati situaciju, pretresti tok priprema gerilskih grupa i odreda. Svi drugovi su govorili o tome da se narod okupio po brdima, i da su raspoloženje i atmosfera napeti. Ocijenjeno je da se situacija razvija brže, nego što smo predvidjeli. Predlagano je da se odmah krene u napad. Ovo je obrazloženo time, da se sakupljene mase neće moći zadržati, i da će krenuti u napad. Shvatili smo se da se sa napadom ne može čekati, i da je situacija pošla ispred našeg plana. Moglo se desiti da neke grupe krenu pojedinačno u akciju, i da mi tako izgubimo kontrolu u vodjenju napada. Naš raniji plan je bio: okupiti najbolje radnike i seljake u diverzantski odred, u Pastirevu, nedaleko od Lješljana, pod komandom Boše. Za ovaj odred je bilo pripremljeno 30 naoružanih ljudi i to: jedan dio sa karabinima, a drugi sa pištoljima i lovačkim puškama. Eksploziva je bilo dovoljno za prva rušenja, u rudniku, na spoljnim objektima i na žičari. Iz ovoga odreda je trebalo stvoriti četu pod komandom Milorada Mijatovića i Miće Burlana. Međutim, do stvaranja ovog odreda nije bilo došlo. Grupe boraca koje su za njega bile predviđene nisu bile okupljene. One su postale jezgro mase, koja je bila tamo gdje su bile i ove grupe. Zato smo odlučili da toga dana, 31. jula noću, izvršimo napad na rudnik. Odmah smo se rasporedili po područjima, iz kojih je trebalo izvršiti napad, i stali na čelo ustanika.

ABK

NAPAD NA LJEŠLJANE I ODMAZDA OKUPATORA

Na nekoliko dana pred napad na Lješljane miniran je tzv. "Vetropirung", šaht kroz koji je ubacivan vazduh u rudničke jame i od čega je ovisio rad u rudniku. Ovo miniranje je izvršeno poslije sastanka sa Šošom u Bosanskom Novom, pa je sutredan obustavljen rad u tom dijelu rudnika. Ovo je doprinijelo da je veliki broj radnika bio van rudnika i kasnije učestvovao u napadu. U napadu su učestvovali ustanici iz sela: Lješljani, Devetaci, Rakovac, Prusci, Grabašnica, Velika i Mala Šuljevica, Vodičeve, Derviši, Svodna, Gerovica, Mazić, Poljavnice i Ravnice.

Naselje Lješljani je bilo razbacano. U njemu je bilo dosta zgrada od tvrdog materijala; zgrade direkcije, radnički dom, neke stambene zgrade, električne centrala i dr. Sa severa i istoka mu je teško prići, a sa drugih strana ima dobre položaje za odbranu. Ali ove položaje do toga vremena niko nije držao. Ustaše i žandarmi su bili u žandarmerijskoj stanici, i još nekim zgradama. Brzo smo se dogovorili u šumi na Pošti - iznad kuće Gojka Oljače, kako ćemo napadati. Oko rakovačkog groblja, na Aginu polju, prusačkim vijencem, a zatim prema Rakovcu i Šuljevici, bilo je ukupnjeno oko 250 ljudi. Sa ovih položaja se vidi rudnik. Tako smo i odlučili da se napad izvrši sa tri pravca, i to: prva grupa sa kojom je išao Šoša i Gojko Burlan, da krene sa prusačkog visa - do Burlanskih, Lukića i Majkića kuća. Ona će preći kroz sela Devetaci i prelazeći preko potoka koji dijeli Devetake od Lješljana - napasti na žandarmerijsku kasarnu i druge objekte na tom pravcu. Druga grupa, sa kojom će da krene Milorad Mijatović, Mičo Burlan i Ljuban Škondrić - kreće

A. B. Bos. krajina B. Luka

ABK

sa pošte iznad Oljačkih kuća, preko rakovačkog groblja u Sur-lanskog gaja, pored škole i kuća Sime Batara i Dušana Jelencov-a i izbija Električnoj centrali i kovačnici. Treća grupa iz Ravničke opštine, trebala je posle prikupljanja na Zgonjanskom visu u Žuljevici da napada prema radničkom domu. Sa ovom gru-pom će ići Simo Ivanović i Relja Lukić.

Imali smo raspored ustaške posade i žandarmerijske stanice. Oni do toga vremena nisu bili u borbenom rasporedu i poretku. Njih je dosta stanovalo po kućama, pogotovo onih koji su bili iz mjesta. Cijenili smo da u naselju ima oko sedamde-set ustaša i žandarma, medju kojima je bilo trideset mješta-na, koje smo poznavali. Znajući da imamo svega desetak karabi-na i nešto pištolja i lovačkih pušaka i veću količinu eksplo-siva i da tim teško možemo zauzeti i uništiti rudnik, osnovni cilj nam je bio: u toku noći doći do skladišta dinamita koje se nalazilo u prostoriji izmedju električne centrale i kovač-nice i podzemnog magacina u kome su smještene kapisle. Dan je bio topao. Do noći je ostalo još nekoliko sati, kad je nas ne-koliko žurilo prema Žuljevici, da bi obavijestili o napadu. Ova grupa je bila najdalje i ona nije znala za odluku o napadu. Idući preko sela Lješljana i Rakovca, obaviještavali smo da na-večer treba napasti rudnik. Ljudi su trčali od zaseoka do zase-oka i prenosili obavještenja. Nekoliko dana ranije sam Simi Iva-noviću poslao obavještenja da sakupi drugove o kojima smo ranije govorili i koji su trebali ući u diverzantski odred, a to su: Rajko Ivanović, Djuran Milošević, Mirko Graonić i još neki. Ubrzo sam saznao da je Simo sa grupom ljudi već krenuo prema Zgonjanima. Oni su se poslije podne nalazili na kosi izmedju

ABK
 Don. krajno B. Luka
 ABK

Žuljevice i Lješljana, iznad Karanskih kuća. Na dva - tri sata prije mraka, začula se pucnjava. Druge grupe su u napad krenule prije vremena. Ljudi se nisu mogli zaustaviti, disciplina je popustila i ustanici su projurili kroz selo Devetaka, a zatim preko Burlanskih žita, kukuruza i preko takozvanog Krušika prema potoku koji ih dijeli od rudničkog naselja i postrojenja. Ustaše i žandarni su otvorili vatru koja je zahvatila ustanike na čistini i njivama, te su oni zalegli. Prebrani napad je otkrio naše namjere. Iznenadjenje nije postignuto. Ustaše su posjele tvrde zgrade i zauzele položaje na pogodnim mjestima. Kasnije smo saznali da se Lazo Desnica, koji je toga dana radio u Svodni na sakupljanju grupe od desetak drugova za gerilski odred našao u sličnoj situaciji: masa ljudi je krenula u napad na žandarmerijsku stanicu Svodna. Čuvši pucnjavu u Svodni, grupe sa Pošte su krenule na Lješljane ne čekajući noć.

Tako je u napad krenula i treća grupa, nešto kasnije. Sve tri grupe su do mraka prišle naselju. Ustanici su počeli da kidaju telefonske linije i piramide žičare. Tako su ustanici iz Prušaca i Devetaka počeli sjeći drvene piramide žičare koja je ugajl prenosila iz Devetaka u Lješljane. Oni su pokidali i telefonske linije. O sumrak je druga grupa zaposjela glavicu iznad rudnika pored kuće Dušana Jelisavca. Treća grupa se privukla radničkom domu i kući Spase Vlatkovića. Borba je otpočela. Rudnik je bio potpuno opkoljen. Prvih nekoliko sati borba se vodila nepovazeno, pa smo se tek oko pola noći povezali i počeli organizovano da djelujemo. Grupa sa kojom se nalazio boša i koja je bila vatrom zadržana, podišla je naselju i prema

ABK: Doc. brojno B. Luka

ABK

električnoj centrali. Oni su brzo doprli do baraka /stara kantina/ nedaleko od žandarmerijske stanice i oslobodili taoce od kojih je dio odmah prišao ustanicima, dok su žene i stari ljudi izvodjeni izvan naselja. Ova grupa je postigla prvi uspjeh, jer su ustaše neke od taoca sa porodicama rudara i službenika počeli odvoditi u jamu /betonirano okno kuda je izvožen uglj/. Oni su saznali za napad, pa su se neki počeli dogovarati kako da pobjegnu napolje. Međutim, te mogućnosti su bile svakog časa sve manje. Neki rudari su pokušali da izađu napolje. Tako su Djudja Jovanić, Mirko Lukić, Mladen Ivanović, obavještavajući ostale rudare u jami o napadu, pokušali izbjeći napolje vozeći pune vagonete uglja. Međutim, to je bilo uzaludno, jer su ustaše otvore zaposjele. Bilo je očigledno da su rudari u jami postali taoци. Zato su neki, među kojima i pomenuta trojica, uz teško provlačenje sporednim i davno napuštenim izlazima i šahtovima bez lampe uspjeli da se izvuku napolje, dok ih je većina ostala. Grupa Milorada Mijatovića je imala zadatak da izbije do okna jame gdje su se ovi rudari nalazili i pokuša njihovo izvlačenje. Ali su i ustaše, zajedno sa direkcijom rudnika, u početku napada, ovo mjesto našli sa svoje sklonište i vojno-politički štab posade garnizona i direkcije rudnika.

Čim je grupa Milorada Mijatovića došla iznad skladišta eksploziva, našli su se rudari, koji su se privukli i krampovima obili vrata. Tako smo došli do velike količine dinamita, štapina i kapisla, pa smo mogli početi rušenje postrojenja. Rudari su bili majstori tog posla. Oni su se privlačili objektima i pored ustaške vatre stavljali su eksploziv i rušili zgrade. Neki drugovi su se privukli električnoj centrali i

Arhiv Doc. krajino D. Luka

ABK

za dimnjak privezali sanduk eksploziva, dimnjak je tako bio presječen i oboren. Na isti način je porušena i lokomotiva u električnoj centrali. Najjači otpor su ustaše davale iz radničkog doma. U njemu se zabarikadirala grupa ustaša naoružanih bombama, puškama i jednim puškomitraljezom. Ova zgrada je bila na uzvišenju kojem se nije lako privući, ali je grupa boraca, među kojima je, bio i Mladen Graonić, uspjela da se privuče ovoj zgradi i kroz prozor ubaci sanduk od 20 kg eksploziva sa nekoliko kapi ali i dugačkim štapinom. Dok se Mladen sa drugom privlačio zgradi da bi ubacio sanduk sa zapaljivim štapinom kroz prozor, ustaše su sa prozora i krova otvorile vatru. Za vrijeme privlačenja ove grupe - Dušan Zgonjanin je još sa drugom otvorio vatru iz karabina - podržavajući grupu. Dušan je tako i poginuo ispod doma u voćnjaku Spase Vlatkovića. U strašnu eksploziju radnički dom je porušen.

Oko 1935. počela je akcija za izgradnju radničkog doma, pa smo u štrajku koji smo vodili 1936. postigli sporazum da se na blagajni od rudara obustavlja dogovorena suma novca od plate. I na tom pitanju više od pet godina okupljali su se radnici. Bilo je dogovoreno da se sakupi oko 80.000 dinara, poslije čega bi se pristupilo izgradnji doma. Novac je sakupljen, a kada je trebalo da se gradi dom, direkcija rudnika je počela stvar otežavati, govoreći da su pare date radničkoj komori u Banjoj Luci, da još nisu sakupili i sl. Počelo se ponavljati ono što se desilo kada je ranije novac bio sakupljen. Tako smo se dvije godine borili da nam se vrate naše pare ili da se gradi dom. A, kada je 1938. izgrađena jedna zgrada i kada je trebalo da se preda sindikalnoj podružnici, direkcija je ovdje

ABK

otvorila kantu, pa se ponovo počela voditi borba za vraćanje novca ili izgradnju doma, koji je konačno izgrađen 1940. godine/.

Rušenjem doma ustaše su se našle u ruševinama i otpor je prestao. Rušenje doma i centrale još više je pokrenulo sve grupe u napad, pa je cijelu noć mogla da se čuje eksplozija. Objekti su istovremeno rušeni i paljeni, tako što je uz sanduk eksploziva stavljana i kanta benzina.

Čim su magacini otvoreni, počelo je iznošenje eksploziva. Tako smo te noći, izvan rudnika, u našim rukama imali desetine sanduka eksploziva. Te velike količine eksploziva u daljim akcijama partizanskih četa u Kozarskom odredu omogućile su kasnije rušenja i stvaranje minerskih vodova koje je imala skoro svaka četa I našeg bataljona.

Ne bez obzira na uspjeh u rušenju i na to da je rudnik onesposobljen, posada nije uništena. Mi smo stalno bili tučeni vatrom koju sa naših desetak pušaka nismo mogli savladati. U toku napada, poginulo je 14 boraca, a ranjeni su: Mile Burlan, Dušan Zgonjanin, Djuro Graonić, Mladen Djenadija, Lazo Obradović, Radosav Pavić, Ljuban Desnica, Mirko Novaković i Jovo Spaić.

Pred svanuće je naredjeno da se izvučemo na prikrivena mjesta, odakle možemo osmatrati, dati otpor i zaštititi sela ukoliko bi ustaše pokušale ispade.

Tako je 30. i 31. jula nastala istorijska prekretnica u životu i radu toga kraja. Svega dan ranije su ljudi razgovarali o tome kako treba napasti i tući okupatora i njegove slugu, ustaše, a sad je to postalo stvarnost. Područje od

Arh. Bos. krajine B. Luka

ABK

Kostajnice do Prijedora bilo je na nogama. Na njivama se nije radilo. I staro i mlado bilo je okupljeno po čuvicima i šumicama, zaseocima i drugde da čuju o napadu na Kostajnicu, Dobrljin, Lješljane, Svodnu i druga mjesta.

Odmah je počela diferencijacijska snaga za otpor i borbu protiv okupatora i pojedinaca koji su osuđivali vođje ustanka i bili naklonjeni pomirenju sa okupatorom i njegovim režimom. Jedan od takvih je bio već Simo Mačak iz Prusaca i još neki kulaci, Vaso Savić iz Poljavnica, Petar Kostadinović iz Žuljevice i još neki, ali mi smo imali podršku naroda, a pogotovo omladine, koja je masovno tražila oružje.

U takvoj situaciji su se sela odmah počela sama obezbjeđivati. Svi su viševi zaposednuti i tako su od Bosanskog Novog do Pastireva nastale seoske straže. Našim povlačenjem iz Lješljana, Kostajnice, Dobrljina i Svodne posednut je front od Balja preko Pastireva, Kuljana, Prusaca, Brežičana i Grabašnice, do Prijedora. On je jednim krilom bio povezan sa Dobrljinom i Bosanskim Novim preko Vodičeva, Ravnica, Poljavnica, Bojišta, Krive Glavice i Petkovca do Pošte i Agina Polja da bi se tako sela zaštitila od ispada ustaša i okupatorske vojske. Front od Kostajnice preko Pastireva i Grabašnice držan je do 20. avgusta, kada je probijon i kada su se borci pošli za Kozaru.

Povučeni iz Lješljana mogli smo da osmatramo šta se tamo dešava. Porušeni objekti su gorjeli. Bili smo ponovni što rudnik neće služiti okupatoru, ali je i na nas prvi ratni prizor ostavio težak utisak, jer smo u njemu izgubili 14 drugova. Šta će dalje biti? Ustaše su ujutro počele izvoditi taoce iz

du. Tako su ustaše napadnute u Strižini, kod Filipovića kuća. Milan i Djuradj su otvorili vatru, a zatim su istrčali na cestu. Istovremeno su Dragan Landup iz Koštarice i grupa iz Gajića i Kovačevića pojurili na cestu, pozivajući ustaše na predaju. Tu gine ustaški tabornik Zemula koji je zajedno sa Ivicom Hajerinom, Čubakovićem i Perom Krivošićem dočekaao i pozdravio Nijemce u Dobrljinu. Sa Zemulom je ubijeno i nekoliko ustaša, i nekoliko civila. Ostali su se razdježali. Oslobođeni su taoci kojima su bili Jovo Karan i Simo Batar. To je prva akcija poslije napada na rudnik.

U ovoj akciji zarobljeno je desetak pušaka. Dok se ovo dešavalo drugi ustanici su upali u naselje rudnika i iz ruševina vadili oružje. Raskopavajući ruševine radničkog doma, oni su i sa ubijenih ustaša skidali pučke i drugu opremu.

Neprijatelj je brzo odgovorio. Već 2. avgusta, jakim snagama izveo je opšti napad gotovo na čitavo područje od Dobrljine do Grabašnice i irijedora. Tako je već do podne 2. avgusta sa satnijom ustaša i domobrana iz Dobrljina, preko Vodičeva i Strižanskog mosta, u streljačkom stroju krenuo prema Lješljanima. Ovoj koloni su ustanici pružili otpor na Koštarici. Neprijatelj je toga dana vršio masovno ubijanje stanovništva i paljenje seoskih kuća u Donjem Vodičevu. U zaseoku Vurune ubijene su 84 osobe, među kojima je bilo i staraca, žena i djece. Tom prilikom ubijeni su žena i dijete Dragana Milašina, koji je u borbi ranjen. Ovo je bila odmazda za doček ustaške kolone iz Lješljana. Istog dana, preko sela Devetaka, je grupa ustanika napala rudnik. Ustaše su i drugim selima palile kuće i krale stanovništvo. Tih dana ustaše su

Arhiv: Don. krajiine B. Luka

ABK

uhvatile ženu i djecu Gojka Šurlana, odveli ih u Kostajnicu i tamo ih poubijali. Neprijatelj je nemilosrdno napadao goloruka srpska sela od Bosanskog Novog, Blagaja i Svodne.

Glavna njegova kolona nastupala je iz Blagaja od željezničke pruge ka Škondrića brdu, uz Blagajsku kosu, preko naselja Kantara, Škondrića, Zgonjana, Lazarevića, Jelisavaca, Hrnjaka i Zelića.

Ova kolona prodrle je uz Blagajsku kosu do kuće Mile Lazarevića i usput spalile sve kuće, i palila neke Lazareviće, Zeliće, Kantare i Škondriće.

Druga kolona nastupila je preko Malinjaka i Jelisavaca u Derviše, paleći kuće i ubijajući sve što je zatekla. Tom prilikom pobijene su porodice Tode Jelisavca i njegove braće.

Treća kolona nastupila je uz Petkovac dostigavši do Kasapa i Jelisavaca, popalivši Kantare, Šukunde, Hrnjake, Varićake, Grsoniće, Mitrašinoviće, Batare i druge.

Četvrta kolona napala je iz Blagaja preko Petkovca ka selu Svodni i uz pomoć oklopnog voza uspjela da prođe do opštine i žandarmerijske stanice koju su ustanici bili zauzeli. I ova kolona je spalila sve kuće duž glavnog drumca Blagaj - Svodna.

Tog dana je ubijen i Djuro Radman, član KPJ, koji je pripadao Blagajskoj partijskoj organizaciji. To je bio težak gubitak za ovu organizaciju. Poginula su tri sina Ljubana Kantara, člana KPJ. Ustaše su vršile strašne zločine. Sedam članova porodice Lončina ubijeno je na jednom mjestu.

Trećeg i osmog avgusta neprijatelj se probio kolonom /jačine oko jedne satnije/ od Bosanskog Novog ka Donjoj Dragotinji, zahvatio prostor od Gane do Vranića i udario u bok

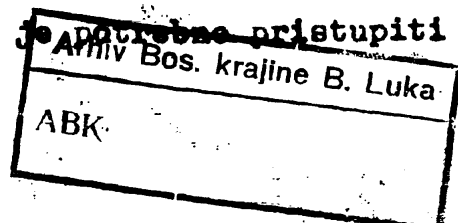
ustaniciima. Ustanici su pružili otpor i izvršili juriš na neprijatelja i odbacili ga prema Svodnoj. U toku borbe ubijena su dva ustaše, a jedan zarobljen i strijeljan. Zaplenjena su dva karabina sa municijom. Od ustanika u toj borbi poginuli su: Miroslav Marin, Milovan Turudijs /oba iz Gornje Dragotinje/. Toga dana pri povlačenju neprijatelj je pobio porodicu Djure Kantara /pet članova/ i zapalio njegovu kuću. Tada je na Beljića kamenu ubio i skelara na Sani Milu zvanog "uljez".

16. i 18. neprijatelj je ponovo izvršio napad od Svodne i Prijedora. Ustanici su pružili otpor, ali su se pod pritiskom jačeg neprijatelja povukli na bregove Vranić, Luplja, Kapela, Hasina straža i na ovim položajima obrađovali front.

Tako je dvadeset dana vodjena frontalna borba. Linija frontalne borbe je išla od Grabašnice do Balja. U tako povezanom frontu postojali su posebni komandanti, odgovorni za odbranu. Tako je komandant kuljanskog fronta bio Veljko Stojaković, koji kasnije postaje komandir kuljanske čete. Komandant sektora Lješljani - Pošta, bio je Milorad Mijatović.

Na tim sektorima je bila stalno organizovana linije odbrane, dežurstvo, patroliranje po selima, sakupljanje izvještaja, organizacije ishrane i sl. Tu se začela vojnička organizacija budućih partizanskih četa.

Iako je frontalna borba nanela neprijatelju dosta gubitaka i doprinela znatnom naoružavanju ustanika, štiti narod od neprijateljskih upada u sela i raznih zločina, vojnom rukovodstvu na Kozari bilo je jasno da se dalje borba ne može uspješno odvijati na taj način, već da je potrebno pristupiti

stvaranju vojničkih jedinica, koje će biti u stanju da koriste i primenjuju partizansku taktiku u borbi. Zbog toga je donijeta odluka da se napusti frontalna borba i da se naoružane grupe izdvoje u pokretne jedinice kako bi mogle da razvijaju svoje akcije i sire oslobodilački pokret. U cilju sprovođenja ove odluke, iz Kozare su došli Mladen Stojanović, Boško Šiljegović, Ranko Šipka. Oni su obilazili štabove frontova, održavali sastanke sa njima i prenosili novu direktivu. Sastanci su održani na Balju, Marinima i drugim mjestima.

Otpočelo se sa napuštanjem frontova i izdvajanjem naoružanih grupa, od kojih je kasnije stvoren Kozarski partizanski odred.

Još za frontalnih borbi na sektoru Dobrljin - Lješljani, Svodna i Grabašnica izdvojeno je 80 naoružanih boraca. Od ovih boraca je stvorena četa, koja je pod Bošinim rukovodstvom krenula u Kozaru.

Stvaranje čete izvršeno je na Pastirevu - u Dumbravi. Na zbornom mjesto je došlo više boraca nego ih je pošlo u Kozaru. Odlučeno je da se iz grupe izdvoje oni koji su bez oružja. Tu je odlučeno da ovdje ostane grupa naoružanih. Izdvojene su dvije desetine od 20 boraca. Rukovodioci grupe su Dragan Marin i Lazo Lazić. Grupa je ostala na Karanu. Ona je odmah otpočela sa akcijama.

Prvi polazak na Kozaru 22. i 23. avgusta grupa pod rukovodstvom druga Boše i Milorada Mijatovića izvršila akciju na Djurića Most kod Dobrljina i Strižanski most zapadno od Dobrljina. Mostovi su minirani i uništeni. Na Djurića Mostu ubijena su dva domobrana i zarobljene dvije puške. Ovo su i prve akcije partizana novog odreda.

Arh. Doc. krajeva B. Luka

ABK